

Національна асоціація адвокатів України
Центр досліджень адвокатури і права

Серія «Регіональна історія адвокатури»

КИЇВСЬКА АДВОКАТУРА НА
ЗЛАМІ ЕПОХ:
ВИТОКИ, ДОЛІ, РЕПРЕСІЇ

**КИЇВСЬКА
АДВОКАТУРА
НА ЗЛАМІ
ЕПОХ:
ВИТОКИ,
ДОЛІ,
РЕПРЕСІЇ**

РЕГІОНАЛЬНА ІСТОРІЯ АДВОКАТУРИ

Філімоніхін В. О.
**Київська адвокатура на
зламі епох: витоки, долі,
репресії. Монографія.**
**Серія «Регіональна історія
адвокатури», Том 3. К.:
КВІЦ, 2022. 644с.**

Зміст

Гвоздій В. Передмова

Василик І. Київська адвокатура на зламі епох

Вступ

Розділ 1. Витоки Київської школи права.

Розділ 2. Київська міська та київська губернська адвокатура у 1920-х – 1930-х роках ХХ століття.

Розділ 3. Адвокатура в УРСР у 1930-х роках. Розгортання політичних репресій проти київських адвокатів та юристів у 1937 – 1938 роках.

Розділ 4. Київські адвокати, професори права, правознавці й правники – жертви Великого терору.

Розділ 5. Інструментарій та результати втілення «революційної правотворчості» у Великому терорі 1937 – 1938 років.

Документальний додаток

Київські присяжні повірені

Фотододатки

Джерела і література

Список скорочень

Іменний покажчик

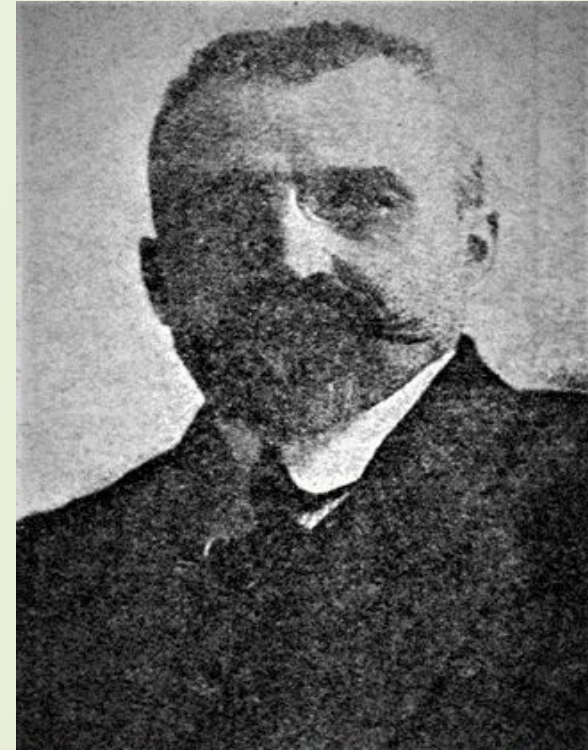
Початок адвокатського самоврядування у Києві

- Адвокатське самоврядування на українських землях, що входили до складу Російської імперії, було організоване внаслідок судової реформи 1864 року.
- В Україні було утворено лише дві ради присяжних повірених: **Харківська та Одеська**. Створення адвокатського самоврядування у Києві тривалий час заборонялося царською адміністрацією.
- Проте, при Київському окружному суді існував прототип такої ради – **Розпорядчий комітет консультації присяжних повірених**, який об'єднував київську адвокатуру. Ініціатором його створення був видатний київський адвокат **Олександр Соломонович Гольденвейзер**.
- У березні 1916 року відбулись вибори першої в історії київської адвокатури **Ради присяжних повірених**, на яких головою Ради обрали **Дмитра Григоровича-Барського**. У справді демократичний спосіб київські адвокати нарешті отримали таке довгоочікуване самоврядування. Київській раді присяжних повірених вдалося проіснувати **з кінця березня 1916 року і до кінця осені 1919 року**, коли у Києві владу захопили більшовики.
- На 1917 рік у Києві працювало **755** присяжних повірених і їх помічників. У книзі вперше зібрано їх імена.

Організатори та очільники київської адвокатури

**Олександр Соломонович
Гольденвейзер (1855 – 1915)**

**Дмитро Григорович-Барський
(1871 – 1958)**

Київська школа права: витоки

- Наприкінці XIX – на початку XX століть Київ став центром розвитку правничої науки і осередком становлення адвокатури. У столиці судового округу та університетському місті з юридичним факультетом, тут навчалися та працювали представники адвокатської професії.
- Більшість київських адвокатів були випускниками **юридичного факультету Київського університету Святого Володимира**, який готував фахівців у галузі права з 1835 року. Першим професором і завідувачем кафедри римського права на юридичному факультеті був **Олександр Міцкевич** – рідний брат видатного польського поета Адама Міцкевича.
- В університеті сформувалися наукові школи правників-романістів **К. Мітюкова** та цивілістів **В.Демченка**. Кафедру кримінальних законів очолював професор кримінального права, перший декан юридичного факультету **І.Данилович**.
- Засновником наукової школи кримінального права був професор **Олександр Кістяковський**. Поруч з науковою і педагогічною працею він займався адвокатською практикою, а також громадською діяльністю: був депутатом Київської міської думи, а з 1879 року очолював Київське юридичне товариство.

Київська школа права: творці та сподвижники

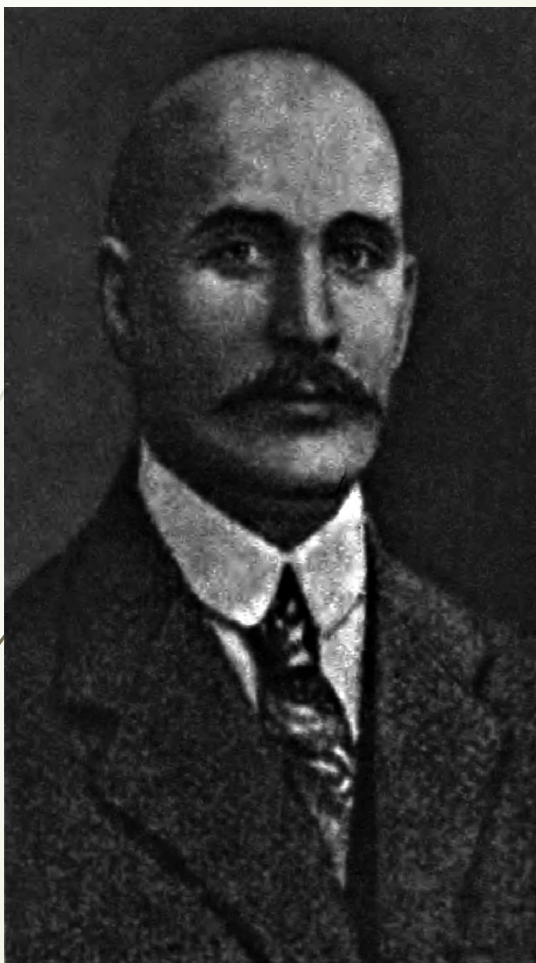
Голова Київського юридичного товариства, професор факультету Київського кримінального права, адвокат університету Святого Олександра Кістяковський Володимир.

Київська адвокатура під час Української революції 1917 – 1921 років

- 22 адвокати були членами Української Центральної Ради – представницького органу українського народу, а з листопада 1917 року – парламенту Української Народної Республіки.
- Адвокати були обрані міськими головами і депутатами органів місцевого самоврядування, розбудовували мережу політичних партій, засновували і розвивали громадські організації.
- Серед прізвищ відомих адвокатів – київський міський голова **Євген Рябцов**,
- один із засновників Української Центральної Ради і заступник її голови **Федір Крижанівський**,
- член Центральної Ради та ідеолог українського самостійництва – **Микола Міхновський**, міністр польських справ Української Народної Республіки – **Мечислав Міцкевич** та багато інших.
- У добу Української революції 1917 – 1921 років була створена перша професійна організація правників-українців – Українське правниче товариство, серед засновників якого були адвокати **Михайло Ткаченко**, **Андрій Яковлів**, **Валентин Садовський**.

Київські адвокати – творці української державності

Михайло Ткаченко, кийський адвокат, перший голова Українського правничого товариства, генеральний секретар судових справ, міністр внутрішніх справ УНР (1917-1918 рр.), голова Державного Сенату, член Української академії наук (1921 – 1922 рр.)

Київська школа права у 1920-1930-х рр.: розквіт і розгром

- У 1918 році створено першу **Комісію для вивчення звичаєвого права при Українській академії наук**, що дозволило розвиватися українській юридичній науці надалі в рамках Академії Наук. На початку 1920-х років була організована академічна **Комісія для виучування західноруського і звичаєвого права**, яку очолив **Оникій Малиновський**. Найбільш діяльними співробітниками стали **Р.Безпалов, О.Добрий, Є.Єзерський, В.Камінський, М.Товстоліс, Б.Язловський**.
- У Всеукраїнській академії наук (ВУАН) діяли секції: публічного права (очолив **Оникій Малиновський**. До роботи у секції були залучені **С.Борисенко, В.Яновський, В.Воблий**) та цивільного права (голова **Арнольд Кристер**)
- У лютому 1934 року внаслідок посилення репресій проти вчених ВУАН Комісію для виучування звичаєвого права остаточно ліквідували, а під час Великого терору **С. Борисенка, А. Кристера, І. Черкаського, Б. Язловського** розстріляли.

Адвокати – представники київської школи права – члени Всеукраїнської Академії Наук

**Комісія для вивчення історії
західноєвропейського і українського права ВУАН.
Зліва направо знизу: адвокати М.
Окуневич, М. Василенко, С. Іванюцький-
Василенко; згорі: І. Черкаський, І.
Ільницький, С. Корисенко**

Київська губернська колегія захисників (1920 – 1930-ті рр.)

У радянському праві 1920-х років адвокатура отримала нову законодавчо оформлену назву своєї професії – захисник.

- **1923 рік** – створено **Київську губернську колегію захисників**.
- **229** захисників увійшли до першого складу колегії, з них **133** по Києву і **96** по округах Київщини.
- **4 березня 1923 року** у приміщенні Київського губернського суду відбулися **вибори першого складу Президії Київської губернської колегії захисників**. Головою Президії було обрано **Болеслава Скарбека**.
- До складу першої Президії Київської губернської колегії захисників увійшли: один із найбільш досвідчених тогочасних криміналістів **Микола Пухтинський**; цивілісти, які мали найбільший авторитет серед юристів та популярність серед населення – **Григорій Лазарєв та Ісак Пекар**. Найбільш активними серед членів Президії були: **Ілля Крігель, Микола Пухтинський та Семен Ратнер** – досвідчені адвокати старшого покоління.
- **1923 рік** – **6** юридичних консультацій у Києві надали допомогу **5500** громадянам.
- **1927 рік** – кількість звернень громадян до юридичних консультацій – **26000**.

Посвідчення Заступника Голови Президії Київської Окружної колегії
Захисників при Київському окружному суді
Олександра Марковича Прокопенка. 12 грудня 1929 р.

Розгортання політичних репресій проти київських адвокатів та юристів у 1937–1938 роках

- ❑ Після захоплення влади в Україні більшовиками, упродовж 1920-х –1930-х років морально та фізично була знищена стара університетська професура Київського університету. Через деякий час розігнали юридичні установи Всеукраїнської Академії наук. Розпочалися репресії проти адвокатів і Трагічним наслідком Великого терору стало «репресоване правознавство».
- ❑ Аналіз радянського судочинства 1930-х років вказує на те, що розширення прав адвоката, зокрема, в кримінальному процесі, постійно супроводжувалось встановленням більш пильного контролю над адвокатурою, яку ставили в залежність від державного апарату.
- ❑ **15 жовтня 1937 року** Народний комісаріат юстиції УРСР затвердив **Наказ про колегії захисників**, в якому вказувалось, що судовий захист і юридичну допомогу громадянам, державним і громадським організаціям колегії захисників надають через юридичні консультації. Перехід адвокатури на колективні форми організації діяльності адвокатів, з однієї сторони об'єднало їх, а з іншої сторони дозволило посилити втручання у їх професійну діяльність. Наказ НКЮ УРСР тотально підпорядковував київську адвокатуру органам каральної юстиції УРСР.
- ❑ **У 1937 році відбувся погром київської адвокатури**, в результаті якого багато адвокатів і правників було розстріляно в підвалах НКВС. Розправа над київською адвокатурою й сьогодні залишається «білою плямою» в історії.
- ❑ Формальним початком подій, що привели до нищення Київської колегії захисників стали скарги на начеб-то систематичні порушення нею принципів «радянської демократії», затискання самокритики, неправильну організаційну побудову захисту та оплату праці членів колегії.
- ❑ Київській колегії захисників поставили у вину те, що її члени мали право вибирати: або працювати у колективі або працювати індивідуально. Звісно, що більша частина членів колегії обирала індивідуальну роботу.

Биківнянський некрополь – місце пам'яті репресованої київської адвокатури

- ❑ Київських адвокатів-жертв сталінського масового терору 1937 – 1938 років об'єднує не тільки їх належність та відданість обраній професії, а також і місце їхнього поховання – спецділянка НКВС УРСР у 19, 20 кварталах Биківнянського лісу, що на околицях Києва.
- ❑ З 1937 по 1941 рр. на території спецділянки поховано щонайменше **22 тисячі жертв**.
- ❑ У книзі висвітлено життєвий шлях і трагічну долю **18 київських репресованих адвокатів, 26 київських юристів**.
- ❑ Уперше оприлюднено імена **119 польських адвокатів**, виявлених у київських катинських списках.

Київські адвокати й правники – жертви Великого терору

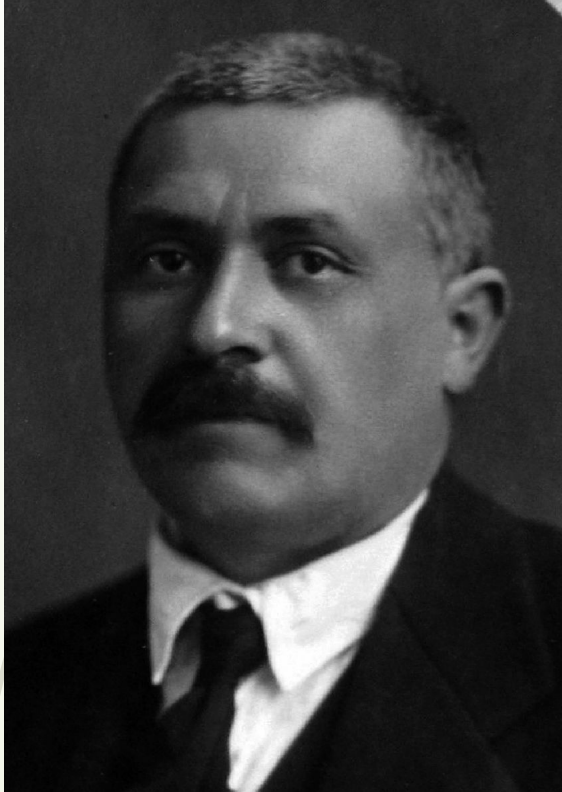
Марко Григорович Віленський (1881 – 1937) – один з найвідоміших адвокатів Києва з дореволюційним досвідом роботи. З **1903 року**, після закінчення юридичного факультету Київського університету Св. Володимира, працював помічником присяжного повіреного, а з **1915 року** – присяжним повіреним. Спеціалізувався на захисті у політичних та кримінальних справах. Брав участь у багатьох гучних процесах того часу, зокрема, Кишинівського погрому 1903 року та справі М.Бейліса.

4 Київська гімназія, в якій навчався М. Віленський

Уперше заарештований органами НКВС у **1928 році**. На допитах змушений був дати свідчення про товариські стосунки з Володимиром Винниченком – першим головою Генерального Секретаріату – уряду Української Народної Республіки. Міру запобіжного заходу тоді йому змінили з тримання під вартою на підписку про невиїзд. Вдруге заарештований у **1937-му**, звинувачений у контрреволюційній діяльності, засуджений і розстріляний **3 вересня 1937 року** у підвалі колишнього Жовтневого палацу. Похований в одній із братських могил на території спецділянки НКВС УРСР у Биківнянському лісі.

Київські адвокати й правники – жертви Великого терору

Федір Іванович Крижанівський (1878 – 1938) – київський адвокат, професор права, заступник голови Української Центральної Ради. У 1910 – 1914 рр. працював у Києві помічником присяжного повіреного, у 1915 – 1917 рр. – присяжним повіреним. Належав до Київської громади, Товариства українських поступовців, Українського клубу в Києві. Один із засновників Центральної Ради, головував на її засіданнях, керував правничою комісією Коопцентру. Був лідером кооперативного руху, головою ради «Українбанку», який профінансував створення Товариства «Українфільм», «Молодого театру» і «Вільного театру». У 1921 р. став професором Кооперативного інституту.

Уперше заарештований співробітниками ДПУ УСРР у 1931 р. і

звинувачений в участі у контрреволюційній організації, яка нібито мала на меті повалення влади шляхом збройного повстання. Жодних речових доказів у справі проти Ф.Крижанівського не було, тому його звільнили з-під варті із заборонаю проживання у 12 населених пунктах на три роки. Вдруге заарештований **9 лютого 1938 року** і звинувачений у членстві в націоналістичній організації. Постановою трійки від **11 квітня 1938 р.** засуджений до розстрілу. Вирок виконали **28 квітня 1938 р.** Похований у Биківні.

Київські адвокати

Й правники – жертви Великого терору

Арнольд-Едуард Германович Кристер (1886 – 1937) – київський адвокат, учений-правознавець, один з найвідоміших теоретиків цивільного права. Народився у родині відомого київського купця Едмунда Кристера і був онуком засновника садівницького господарства Вільгельма Кристера, на честь якого названа місцевість у Києві – Кристєрова гірка.

У 1912 р. А. Кристер закінчив юридичний факультет університету Св. Володимира і продовжив навчатися у Бернському та Тюбінгенському університетах. У 1917 р. розпочав читати лекції у рідній ALMA-MATER. У 1915 – 1917 рр. працював помічником присяжного повіреного. Адреса його адвокатської контори у Києві була: Троїцько-Кирилівська площа, 6.

У 1919 р. призначений секретарем юридичного факультету університету.

У 1922 р. очолив Комісію з виучування звичаєвого права та секцію з цивільного права Всеукраїнської академії наук. Одночасно у 1920-х рр. працював на різних посадах у Київському інституті народного господарства: професор, декан правничого факультету, проректор навчальної частини. А.Кристера заарештували 10 лютого 1937 року співробітники НКВС УРСР. В обвинувачувальному висновку написали, що він одночасно був учасником антирадянської української націоналістичної організації й агентом німецької розвідки. 23 жовтня 1937 р. А. Кристера засудили до смертної кари, а наступного дня виконали вирок. Похований у Биківні.

Київські адвокати

й правники – жертви Великого терору

Микола Маслов (1880 – 1940) – адвокат, український громадський діяч і політик, сенатор II Речі Посполитої.

Кар'єру адвоката розпочав у Петербурзі, а продовжив у Луцьку.

У 1917 році – Борщівський повітовий комісар Тимчасового уряду.

У 1920 році оселився у Луцьку. **У 1930 – 1938 роках** Микола Маслов обирався сенатором Другої Речі Посполитої.

Восени 1939 року його заарештували чекісти, утримували в Луцькій тюрмі НКВС. Після перевезення з Луцької тюрми до Києва, **у квітні чи травні 1940 року** Миколу Маслова розстріляли.

Похований на польській частині Міжнародного меморіалу жертв тоталітаризму 1937–1941 років, що знаходиться на території Національного історико-меморіального заповідника «Биківнянські могили».

Пам'ятна дошка в будівлі Сенату Польщі, присвячена 151 сенатору II Речі Посполитої, які загинули в роки Другої світової війни та в часи репресій

Страчені у в'язницях НКВС київські адвокати професори права, правники

- Павло Іванович Баренфельд (1889 – 4.02.1938)
- Копель Йосипович Берновський (1898 – 23.09.1938)
- Іван Павлович Бесарабов (1882 – 4.02.1938)
- Олександр Вікторович Гамерштадт (1882–29.01.1938)
- Сергія Аркадійович Голубовський (1879 – 26.12.1937)
- Ілля Прокопович Костенко (1893 – 23.10.1938)
- Олексій Миколайович Мукалов (1886 – 4.02.1938)
- Оскар Вільгельмович Печ (1882 – 11.11.1937)
- Павло Юрійович Пивоваров (1886 – 9.11.1937)
- Олександр Маркович Прокопенко (1884 – 29.09.1938)
- Микола Дем'янович Пухтинський (1870 – 27.09.1938)
- Семен Борисович Ратнер (1880 – 26.10.1938)
- Леонід Анастасович Сорандо (1896 – 23.10.1937)
- Василь Афанасійович Узонкель (1880 – 10.04.1938)
- Микола Миколайович Товстоліс (1872 – 16.06.1938)
- Борис Олексійович Язловський (1894 – 26.12.1937)
- Стефан Гнатович Борисенок (1891 – 14.11.1937)
- Іринарх Ювеналович Черкаський (1869 – 09.1941)
- Сергій Михайлович Арабажин (1899 – 26.12.1937)
- Костянтин Степанович Івоні (1897 – 21.09.1937)
- Микола Юлійович Кенігсфест (1873 – 20.11.1937)
- Станіслав Генріхович Корнгольд (1884 – 8.10.1938)
- Борис Францович Лісовський (1880 – 16.01.1938)
- Петро Стратонович Синицький (1882 – 31.08.1938)
- Єфрем Якович Таск (1886 – 3.09.1937)

Пам'ятник репресованому на вході до Національного меморіального заповідника «Биківнянські могили»

ДЯКУЮ ЗА УВАГУ